

- гіпертензивно-гідроцефальний синдром (синдром підвищеного внутрішньочерепного тиску);
- церебрастенічний синдром (підвищена нервово-психічна виснаженість);
- синдроми рухових розладів (порушення м'язового тону).

Цей варіант характеризується О.М.Мастюковою як ускладнений варіант ЗНМ, при якому має місце енцефалопатичний симптомокомплекс порушень.

У дітей третьої групи має місце найбільш стійке та специфічне мовленнєве недорозвинення, що клінічно визначається як моторна алалія. У цієї категорії дітей виявляються ознаки ураження (або недорозвинення) коркових мовленнєвих зон головного мозку, в першу чергу, зони Брока. При моторній алалії мають місце складні дизонтогенетично-енцефалопатичні порушення. Характерними ознаками моторної алалії є: виражене недорозвинення усіх сторін мовлення – фонематичної, лексичної, синтаксичної, морфологічної, всіх видів мовленнєвої діяльності і всіх форм писемного та усного мовлення. [6]

Отже, розробці наукового феномену ЗНМ, його визначенню і теоретичному обґрунтуванню, належить Р.Є.Левіній та її науковій школі. Послідовники Р.Є.Левіної поглибили класифікацію, виділивши IV рівень ЗНМ (Лалаєва Р.І., Серебрякова Н.В., Філічева Т.Б.), визначили клінічні прояви ЗНМ (Мастюкова О.М.).

Список використаних джерел

1. Логопедическая диагностика и коррекция нарушений речи у детей – СПб.-М.: САГА: ФОРУМ, 2006. – 272 с.
2. Логопедия: методические традиции и новаторство // Под ред. С.Н.Шаховской, Т.В.Волосовец. – М.: МОДЭК, 2003. – 336 с.
3. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левинной. – М.: Просвещение, 1967. – 246 с.
4. Волковская Т.Н., Юсупова Г.Х. Психологическая помощь дошкольникам с общим недоразвитием речи. – М.: Книголюб, 2004. – 104 с.
5. Левина Р.Е., Никашина Н.А. Характеристика общего недоразвития речи у детей // Основы теории и практики логопедии. – М.: Изд-во Московского государственного университета, 1967. – С. 48-52.
6. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика (ранний и дошкольный возраст). – М.: ВЛАДОС, 1997. – 304 с.

Two general approaches in classification of speech underdevelopment are represented in this article.

Keywords: general speech underdevelopment, speech abnormalities, psychological pedagogical approach, clinical approach, speech development.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК 376.3.016

Т.М. Колос

СПІВПРАЦЯ ЛОГОПЕДА І ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У РОБОТІ З КОРЕКЦІЇ ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ

У статті вміщено результати експериментального вивчення можливостей співпраці логопеда і вчителя початкових класів у роботі з подолання фонематичних порушень у першокласників.

Ключові слова: фонематичний недорозвиток, фонематичні функції, ознайомча робота, взаємодія фахівців.

Статья раскрывает результаты экспериментального изучения возможностей совместной работы логопеда и учителя начальных классов по преодолению фонематических нарушений у первоклассников.

Ключевые слова: фонематическое недоразвитие, фонематические функции, ознакомительная работа, взаимодействие специалистов.

З приходом до школи шестиліток увага фахівців (логопедів, психологів педагогів) до проблеми фонематичного недорозвитку в учнів зростає. Це спричинено наступними факторами: збільшенням кількості молодших школярів з фонематичними порушеннями; значимістю повноцінної фонематичної бази для ефективного засвоєння учнями навичок письма і читання; зацікавленістю вчителя початкових класів у достатньому рівні функціональної готовності учнів до опанування грамоти, а саме у наявності в учнів сформованих навичок фонематичних аналізу, синтезу, узагальнень [1; 4].

Чисельні наукові праці, спрямовані на виявлення особливостей дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення вказують на необхідність систематичної логопедичної роботи з цими дітьми (В.І. Селіверстов, О.М. Мастюкова, В.В. Тищенко, Н.С. Жукова, Л.І. Халілова, ін.).

З іншого боку, робота в означеному напрямку є важливою не лише для логопеда, а й для вчителя початкових класів, якому доводиться працювати над подоланням труднощів у засвоєнні грамоти першокласниками у разі їх неготовності до опанування письмом і читанням.

Аналіз наукової літератури з проблеми розвитку фонематичних процесів у дітей (праці В.І. Бельтюкова, М.А. Богуш, Д.Б. Ельконін, М.І. Жинкіна, Г.А. Каше, В.А. Ковшикова, Р.Є. Левіної, Є.Ф. Собонович, Л.Ф. Спірової, В.В. Тищенко, Т.Б. Філічової, У.В. Ульянової, М.Є. Хватцева, Г.В. Чіркиної М.Х. Швачкіна) показав, що за умов нормального мовленнєвого онтогенезу в учнів перших класів базові фонематичні процеси повністю сформовані. Поряд з цим, науковці визначають як типові порушення фонематичних процесів у старших дошкільників та молодших школярів, зокрема порушення функцій фонематичного сприймання і розрізнення, фонематичного аналізу. Тобто, певна кількість першокласників - шестиліток виявляються неготовими до опанування грамоти [5].

У даному дослідженні ми ставили перед собою завдання проаналізувати роль вчителя початкових класів в роботі над фонематичними процесами в учнів і дійшли висновку, що вчитель в рамках своєї професійної діяльності (навчаючи грамоти) опирається на більшість фонематичних навичок молодших школярів. Відповідно, існують спільні моменти у діяльності вчителя, який навчає учнів грамоти з опорою на їхні фонематичні уміння, та логопеда, який коригує порушені фонематичні процеси в учнів, тим самим сприяючи кращому засвоєнню ними грамоти.

Нами було висунуте припущення про те, що налагодження співпраці між вчителем і логопедом в роботі з корекції фонематичних процесів повинно ґрунтуватись на первинній готовності вчителів до такої співпраці.

Дослідження проводилось у 2009-2010 навчальному році на базі ЗОШ № 5 м. Житомира та Науково-методичного центру управління освіти Житомирської міської ради.

Методика констатувального експерименту складалась з двох етапів:

I етап – анкетування вчителів початкових класів на предмет обізнаності у проблематиці фонематичного недорозвитку (проявів цього порушення та особливостей його усунення);

II етап – виявлення стану фонематичного недорозвитку у першокласників та комплектація експериментальної та контрольної груп.

Анкети передбачали виявлення знань вчителів про фонематичні процеси, про їх значення для розвитку мовлення і засвоєння грамоти, про порушення фонематичних процесів. Ми намагались виявити здатність учителів фіксувати чисельність дітей з порушеннями вимови, і таким чином передбачити наявність у вчителів часткової готовності до співпраці з логопедом у корекційній роботі. За допомогою анкет ми виявляли професійні труднощі вчителів, пов'язані з формуванням у першокласників навичок звукового аналізу і синтезу, що, на нашу думку, є свідченням готовності вчителів до співпраці з логопедом. Особливу увагу ми надавали виявленню знань вчителів щодо спеціальних прийомів та засобів розвитку у дітей фонематичних процесів.

За результатами анкетування вчителів початкових класів ми сформулювали наступні висновки:

- 1) вчителі початкових класів (100%) звертають увагу на чисельність першокласників з проблемами у вимові, що робить їх певною мірою готовими до прийняття допомоги логопеда у питаннях виправлення порушень звуковимови в учнів;
- 2) у 80% вчителів початкових класів наявні первинні уявлення про фонематичні процеси, їх роль в опануванні дітьми грамоти. Це дає нам підстави вважати, що педагогів потрібно й надалі зорієнтовувати у необхідності розширення знань та уявлень про фонематичні процеси як першооснову формування навичок письма і читання;
- 3) педагоги стикаються з типовими проблемами у формуванні навичок грамоти у першокласників, зокрема: 67% відчувають труднощі у формуванні навичок звукового аналізу і синтезу, 27% вчителів вважають складними уміння виділяти наголошений склад і уміння ділити слова на склади; 20% педагогів відзначили труднощі у розвитку навичок визначення послідовності звуків у слові та навичок розрізнення слів-паронімів; 13% відповідей стосувались уміння визначати спільний звук у словах і 7% – уміння виділяти перший та останній звуки у словах. Отже, доцільно

організувати спеціальну методичну допомогу для озброєння учителів відповідними корекційно-розвивальними засобами і прийомами розвитку звукового аналізу й синтезу;

4) знання вчителів початкових класів щодо спеціальних вправ для розвитку в учнів фонематичних процесів є недостатніми: 53% вчителів відзначили, що лише орієнтуються у цих засобах. Окрім цього, певна кількість вчителів неправильно розуміють зміст вправ для розвитку фонематичних процесів, вказуючи на такі вправи, як „заучування і читання скоромовок”, „складання чистомовок, римовок”, „асоціативне малювання букв”.

Вивчення стану фонематичних процесів у першокласників ми проводили за матеріалами діагностичних методик, розроблених М.А.Савченко, Г.Й. Бліновою, А.Я. Малярчук, Л.В. Лопатиною, Т.А. Фотековою. У якості діагностичних параметрів ми визначили наступні: фонематичне сприймання; впізнавання звуків; фонематичне розрізнення; фонематичні уявлення; фонематичний аналіз.

Обстеженням було виявлено 38 учнів з фонетико-фонематичними порушеннями мовлення легкого, середнього і важкого ступеня виразності, що становить близько 23% від загальної кількості учнів перших класів (167 учнів у 5-ти перших класах).

Ми виділили групу із 20 першокласників, у яких було діагностовано середній і важкий ступені фонематичного недорозвинення. Керуючись принципом диференційованого підходу у логопедичній корекції ми виокремили групу першокласників з ФФНМ важкого ступеня виразності (10 уч.) – експериментальна група (ЕГ), і групу першокласників з ФФНМ середнього ступеня виразності (10 уч.) – контрольна група (КГ).

Результати діагностики фонематичних процесів у першокласників контрольної та експериментальної груп показали, що фонематичні процеси у них сформовані на низькому рівні: діти утруднювались у виконанні майже усіх завдань. Графічно ці результати подані на рисунку 1.

Рисунок 1.

Стан фонематичних функцій (у %) в учнів КГ та ЕГ до проведення корекційної роботи

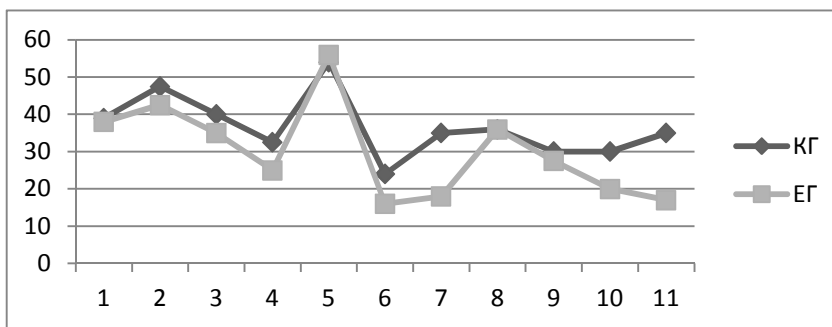
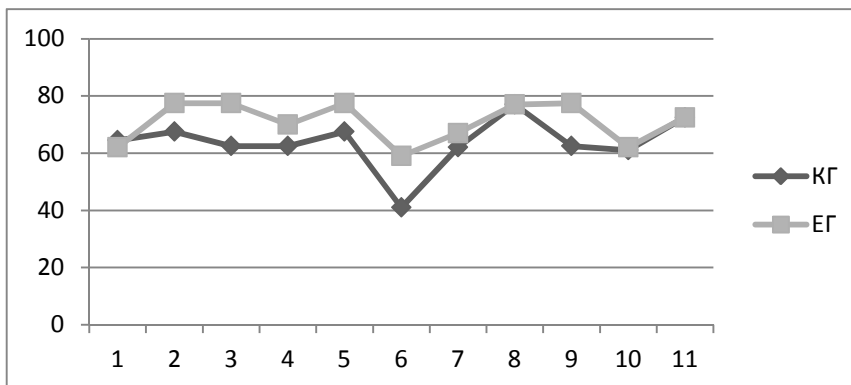

Рисунок 2.

Стан фонематичних функцій (у %) в учнів КГ та ЕГ після проведення корекційної роботи

Досліджувані фонематичні функції:

1 - розрізнення близьких фонем; 2 - виділення звука серед інших; 3 - визначення наявності спільного звука у слові; 4 - визначення наявності заданого звука у слові; 5 - визначення першого, останнього звука у слові; 6 - визначення кількості звуків у словах; 7 - порівняння слів за звуковим складом; 8 - визначення кількості слів у реченні; 9 - виділення наголошеного складу; 10 - називання малюнків із заданим звуком; 11 - придумування слів на заданий звук

Низькі відсоткові показники зафіксовані щодо функцій фонематичного аналізу:

- визначення першого і останнього звука у словах – КГ – 54%; ЕГ – 56%
- визначення кількості звуків у словах – КГ – 24%; ЕГ – 16%
- порівняння слів за звуковим складом – КГ – 35%; ЕГ – 18%
- визначення кількості слів у реченні – КГ – 36%; ЕГ – 36%
- виділення наголошеного складу – КГ – 30%; ЕГ – 27,5%

Недостатньо сформовані функції сприймання, впізнання звуків:

- визначення наявності заданих звуків у словах – КГ – 32,5%; ЕГ – 25%.
- визначення спільного звука у словах – КГ – 40%; ЕГ – 35%
- виділення заданих звуків серед ряду інших – КГ – 47,5%; ЕГ – 42,5%

Функція розрізнення близьких фонем краще проявляється на матеріалі малюнків:

- повторення складів з опозиційними фонемами – КГ – 39%; ЕГ – 38%

Найнижчими виявились показники сформованості фонематичних уявлень:

- показ малюнків, у назвах яких є заданий звук – КГ – 30%; ЕГ – 20%
- придумування слів із заданим звуком – КГ – 35%; ЕГ – 17%

Отримані нами результати вказують на необхідність проведення інтенсивної корекційної роботи з розвитку у першокласників фонематичних процесів, що може бути забезпечено сумісними зусиллями логопеда і вчителя початкових класів.

Наступним етапом нашого дослідження було виявлення методичних умов співпраці логопеда і вчителя у корекційній роботі з подолання фонематичного недорозвитку у першокласників. У якості інформаційного забезпечення співпраці вчителів початкових класів і логопедів ми розробили і апробували семінар-тренінг, який мав ознайомчо-навчальний характер. При розробці змісту семінару-тренінгу ми опирались на результати проведеного нами анкетування вчителів і враховували їхню часткову готовість до співпраці з логопедом. Ми також керувались наступними положеннями:

– вчителів початкових класів необхідно зорієнтувати у проблемі фонематичних порушень в учнів;

– потрібно ознайомити педагогів з проявами специфічних логопатій (дислексій, дизграфій), що є наслідком фонематичних порушень;

– існує потреба у проведенні очного навчання вчителів використанню базових логопедичних вправ та прийомів їх застосування;

– найбільш ефективною формою роботи ми вважали інтерактивну форму – масовий відкритий семінар-тренінг.

Семінар-тренінг був проведений на базі НМЦ відділу управління освіти Житомира у жовтні 2009 р; у заході взяли участь 10 логопедів, близько 80 вчителів початкових класів.

Процедура проведення семінару-тренінгу наступна:

В актовій залі ЗОШ №5 по колу були розташовані сектори (робочі столи) відповідно до змістових розділів семінару-тренінгу: стіл «Артикуляція», стіл «Дихання», стіл «Фонематичний слух», стіл «Голосові вправи», стіл «Логоритміка», стіл «Гімнастика для очей».

Присутніх вчителів початкових класів розділили на підгрупи по 13-14 чоловік. Підгрупи розмістились за робочі сектори, якими опікувались логопеди (по 3-4 у кожному секторі). За звуковим сигналом (дзвоник) вчителі-логопеди починали теоретичну і практичну роботу в своїй підгрупі, залучаючи вчителів початкових класів до співпраці. Через 10 хвилин лунав дзвінок, групи за годинниковою стрілкою міняли робочі сектори. Кожна підгрупа вчителів мала змогу взяти участь у роботі кожного сектору.

Первинне ознайомлення вчителів з проблематикою фонематичного недорозвитку в учнів та з основами логокорекції даного порушення розв'язало завдання створення достатньої мотивації педагогів щодо здійснення сумісного корекційного впливу на учнів. Нам вдалось переконати педагогів у доступності застосування ними корекційних вправ та необхідності допомоги дітям-логопатам впродовж уроків.

Наступним етапом формувального експерименту була розробка методичного забезпечення співпраці вчителя і логопеда в роботі з подолання фонематичного недорозвитку у першокласників. На основі аналізу спеціальної літератури та аналізу Програми навчання грамоти у першому класі [2] ми визначили спільні види навчальних умінь першокласників щодо засвоєння грамоти, які формують і логопед, і учитель.

Враховуючи завдання з розвитку фонематичних процесів, спираючись на основні принципи логопедичної роботи, ми пропонуємо систему корекційних вправ, придатну до застосування вчителем на уроках читання письма, та логопедом на корекційних заняттях [3].

Застосування запропонованої нами моделі співпраці вчителів початкових класів і логопеда тривало протягом 19 навчальних тижнів в період з листопада 2009 р. по квітень 2010 р. Дослідженням були охоплені першокласники ЕГ з тяжким ступенем фонематичного недорозвитку (10ч.) і учні КГ з середнім ступенем фонематичного недорозвитку (10ч.) Учні ЕГ відвідували протягом корекційного періоду ще й логопедичні заняття (57 занять), і паралельно з логокорекцією з

ними працювали вчителі на уроках письма і читання; кількість уроків, на яких використовувались корекційні комплекси відповідає Програмним вимогам та розкладу уроків у перших класах (по 4 уроки письма і 4 уроки читання на тиждень), всього – 152 уроки.

Для проведення такої корекційної роботи педагоги використовували матеріали семінару-тренінгу і комплекс корекційних вправ. Координацію корекційної роботи вчителів на навчальних заняттях проводив логопед експериментальної школи шляхом методичних нарад.

З учнями КГ проводилась корекція лише на логопедичних заняттях; вчителі не долучались до роботи з корекції фонематичних процесів із цими дітьми.

Результати корекції фонематичних процесів у першокласників у контрольній та експериментальній групах перевірялись за допомогою повторної діагностики. Нами було виявлено позитивну динаміку стану фонематичних процесів в учнів обох груп – КГ, ЕГ Графічно ці результати подані на рисунку 2. Кількісні показники стану фонематичних процесів в учнів ЕГ перевищили показники учнів КГ. Зазначимо, що до складу ЕГ увійшли школярі з тяжким ступенем фонематичного недорозвитку, а до складу КГ – з середнім. Згідно результатів кінцевої діагностики було зафіксовано:

1. Динаміку фонематичного аналізу:

- визначення першого і останнього звука у словах – КГ – 67,5%; ЕГ – 77,5%
- визначення кількості звуків у словах – КГ – 41%; ЕГ – 59%
- порівняння слів за звуковим складом – КГ – 62%; ЕГ – 67%
- визначення кількості слів у реченні – КГ – 77%; ЕГ – 77%
- виділення наголошеного складу – КГ – 62,5%; ЕГ – 77,5%

2. Динаміку функцій сприймання, впізнання звуків:

- визначення наявності заданих звуків у словах – КГ – 62,5%; ЕГ – 70%.
- визначення спільного звука у словах – КГ – 62,5%; ЕГ – 77,5%
- виділення заданих звуків серед ряду інших – КГ – 67,5%; ЕГ – 77,5%

3. Динаміку функції розрізнення близьких фонем:

- повторення складів з опозиційними фонемами – КГ – 64,5%; ЕГ – 62% (опора лише на акустичні ознаки звука).

4. Фонематичні уявлення:

- показ малюнків, у назвах яких є заданий звук – КГ – 61%; ЕГ – 62%
- придумування слів із заданим звуком – КГ – 72,5%; ЕГ – 72,5%

Порівняльна характеристика стану сформованості фонематичних процесів учнів перших класів до і після проведення корекційної роботи представлена у Проведена нами корекційна робота шляхом взаємодії логопеда і вчителя початкових класів підтвердила висунуте нами припущення.

Сформований нами комплекс корекційних завдань може бути використаний у поєднанні із матеріалами семінару-тренінгу як методичний засіб у системі комплексної роботи логопеда і вчителя початкових класів у з розвитку фонематичного слуху в учнів перших класів.

Список використаних джерел

1. Эльконин Д.Б. Детская психология. – М: Учпедгиз, 1960. – 280 с.
2. Програма для середньої школи. 1-4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – 432 с.
3. Селезінка Л.Я. Логопедичні поради вчителям молодших класів // Початкова школа. – №7. – С.12-16.
4. Собонович Є. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку // Дефектологія. – 2002. – №3. – С. 2-4.
5. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип.4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – С.3-18.

The article reveals the results of experimental study possibilities of joint work of a speech therapist and primary school teachers to address phonemic disorders among first graders.

Keywords: phonemic hypoplasia, phonemic processes, the interaction of professionals.

Отримано 18.09.2010 р.